

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Умурзакова Бонухон Азизовна

Фаргона давлат университети тадқиқотчиси

МЕДИАТАЪЛИМ ОРҚАЛИ МЕДИАМАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШИЛМИЙ-ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ ВА ЗАРУРАТИ

Аннотация

Мазкурмақолада медиатаълим орқали медиамаданиятни шакллантиришнинг ижтимоий-педагогик заурарти, уни ривожлантириш вазифалари, мактаб ва олий таълимда медиасаводхонликни ошириш, унинг салбий таъсирига қарши курашиш, медиа воситасида кириб келаётган турли ёд ғоялар, маданий ўзига хосликлар ва одатларга онгли муносабатни юзага келтириш масалалари тадқиқ этилган. Шу билан бирга олий таълимда медиамаданиятни шакллантиришнинг педагогик тизимини такомиллаштириш, ахборот хавфсизлигига қарши курашиш, ғоявий таҳдидларни олдини олишга доир таҳлиллар келтирилган.

Калит сўзлар: медиатаълим, медиамаданият, ижтимоий сайт, медиасаводхонлик, оммавий ахборот, медиамаҳсулот, архив.

Бугуни кунда янгиланаётган Ўзбекистонда юз бераётган туб ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар жамият медиа муҳитининг кескин сифат ва миқдор жихатидан ўзгаришига сабаб бўлмоқда. Бу ходисалар телекоммуникация воситалари ҳамда ахборот технологиялари тизимларининг жадал ривожланиши шароитида юз бериб, бу жамиятдаги ижтимоий бошқарув соҳасида ахборот-телекомму-никация жараёнлари ва турли даражадаги ахборот омиллари йиғиндисини таянч нуқтага чиқармоқда. Бундай вазиятда талаба-ёшларда медиамаданиятни ривожлантириш зарурати ортиб бормоқда. Уларда медиамаконга мослашиш, медиасаводхонликни ошириш долзарб вазифалардан бирига айланмоқда.

Глобаллашув шароитида медиа таъсирнинг кўлами ва тезлиги ошиб, оммавий ахборот воситалари, Интернет ва ундаги ижтимоий сайтлар, кино саноати орқали катта миқдор ва миқёсда ахборотлар узатилмоқда. Замонавий дунёни оммавий ахборот воситалари — медиасиз тасаввур этиш қийин. Медиа - босма нашр, матбуот, телевидение, кино, радио, овоз ёзиш ва интернет тизимини ўз ичига олади. Охирги ярим асрда инсон ҳаётида медиа асосий ўринни тута бошлади. Социологларнинг таъкидлашича, ўртача ҳисобда ҳозирги замонда “маданийлашган инсон” 75 йил яшайди, мана шу умрнинг тахминан 50 йилини эса ухلامасдан фаол тарзда ўтказди. Ва роса тўққиз йилини телевизор кўришга сарфлайди[1]. Демак, ёшларда медиа материалларидан фойдаланиш дунёқарашини ошириш билан бирга медиамаҳсулотни узатиш имкониятига эга бўлган ҳар бир инсонда медиаматн яратиш кўникмасини шакллантириш лозим. Бугунги кунда бу вазифа билан медиатаълим шуғулланмоқда. Зеро, “Медиа ва бошқа ахборот хизматлари (кутубхоналар, архивлар ва Интернет) бутун дунёда мавжуд ахборотнинг тўлалигидан келиб чиққан ҳолда инсонларга қарор қабул қилишга кўмак беради. Бундан ташқари, улар жамият ўзи ҳақидаги ҳақиқатни билиши, аҳоли билан бўладиган мулоқотни қўллаб-қўвватловчи ва шу орқали у билан бирлашган ҳолда мақсад сари бориши мумкин бўлган воситадир”[2]. Шу боис жамиятда медиатаълимни ривожлантириш, бу орқали инсонларда медиасаводхонликни шакллантириш, медианинг ахборий таъсирига тушиб қолмасликка ўргатиш, ўқитиш муҳим ва устувор вазифалардан биридир. Бунинг учун таълим тизимида ахборот хавфсизлигини таъминлашга доир таълимирий-ташқилий ишларни қайта кўриб чиқиш, янгича кураш механизмларини яратиш, ўқувчиларда ва талаба-ёшларда медиамаданиятни шакллантиришга янгича ёндашувни олиб кириш талаба этилади.

Инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон декларациясининг 19-моддасида ҳар бир инсоннинг ахборотдан фойдаланиш эркинлиги қуйидагича ҳимоялангани келтирилган: “Ҳар бир инсон эътиқод эркинлиги ва уни эркин ифода этиш ҳуқуқига эга; ушбу ҳуқуқ ўз эътиқодига тусиксиз тарзда содиқ бўлиш ҳамда ахборот ва ғояларни ҳар қандай воситалар билан ҳар қандай давлат чегараларидан қатъий назар излаш, олиш ва тарқатиш эркинлигини ўзида мужассам этади”[3]. Бироқ бу эркинлик айрим бурч ва масъулиятларни ҳам келтириб чиқаради. Яъни ахборот эркинлиги ундан фойдаланувчидан ахборот маданияти ва медиамаданиятни юксак ждаражада бўлишини талаб этади. Чунки ахборот ҳуқуқи ва ундан фойдаланиш рижтимоий таҳдидга айланиши мумкин.

Тадқиқотчи олимлар Я.Маматова ва С.Сулайманованинг “Ўзбекистон медиатаълим тараққиёти йўлида” номли ўқув кўлланмасида келтирилишича, “медиа ва ахборот саводхонлиги – «соабон», яъни бир тушунча мазмунида икки маъно бирлашган атама сифатида ЮНЕСКО томонидан тавсия этилган. Унинг моҳиятини англаш учун ҳар бир тушунча ўзагини билиш зарур.«Медиа» атамаси (лотинча - medium, яъни восита, воситачи, усул) турли кўринишдаги коммуникация ва ахборот воситасини англатади. Медиа тушунчаси мазмунига ахборотни яратиш, нусхалаштириш, тарқатиш воситаси ҳамда муаллифлар ва оммавий аудитория ўртасида ахборот алмашинувининг техник воситалари киради. Бугунги кунда медиа атамасидан ОАВ ёки масс-медиа тушунчаларининг синоними сифатида фойдаланилади. Ҳозирги замон жамияти тараққиётига медиаларнинг таъсири йил сайин ошиб бориб, улар воситасида инсонлар атроф-воқеликни ижтимоий ва руҳий жиҳатдан англамоқда ва баҳоламоқда[4]. Замонавий медиаларнинг асосий жиҳатлари сирасига тадқиқотчилар

креативлик (яратувчанлик, ижодкорлик) ва инновацияларни киритмоқда. Демак, ахборотни яратиш, нухалаштириш, тарқатиш жараёнида вужудга келадиган салбий таъсирлар, тажовузларга қарши тура оладиган шахсни тарбиялаш бугунги кун учун жуда муҳим ҳисобланади.

Шу билан бирга бошқа манбаларда ҳам медиа истилоҳига шу тарздаги тавсифлар берилганини кўрамиз. «Медиа - оммавий ахборот воситалари, ҳам кенг, ҳам махсус аудиторияга мўлжалланган кўнгилочар таклифларни тавсия этувчи, янгилик, ахборот ва реклама ахборотини тарқатишга йўналтирилган кўп сонли ва серкирра функцияларни амалга оширувчи коммуникация воситасидир». Аксарият ҳолларда мутахассислар медиа атамаси ўзагида айнан ушбу тавсифни кўради. Шунга қарамадан, мазкур истилоҳнинг тор мазмуни ҳам мавжуд. Айрим тадқиқотчилар мазкур атама мазмунида алоҳида ахборот муҳити сифатида айнан ОАВни, бошқалари эса – аниқ ахборот ташувчини назарда тутуди»[5].

Фикримизча, медиа таъсирида оладиган маълумотни қайта ишлаш олиш, мантиқий ва аналитик таҳлил қилиб кўриш, унинг яширин ақс таъсирини англаш кўникмаларини ривожлантириш сифатида медиамаданият нафақат журналистлар, ОАВ ходимлари балки, хорижий тил ўқитувчиларига ҳам жуда керакли сифат ҳисобланади. Чунки улар ҳам бошқа тилларни ўрганувчи ва ўргатувчи сифатида хорижий ахборотни ўзлаштириш, уни ўргатиш билан ҳам шуғулланади. Шу билан бирга хорижий оммавий ахборот воситаларининг ҳолис ва ҳаққоний ахборот етказувчилик фаолиятида уларнинг рационал ёки кўр-кўрона ёндашувининг таъсирини ўқувчи-талабаларда кўриш мумкин бўлади. Шу боис бўлажак чет тили ўқитувчиларида ҳам медиасаводхонликни ошириш, медиатаълим орқали медианинг салбий таъсирларини илғай олиш кўникмаларини шакллантириш, бу орқали ўқувчиларини ҳам ғоявий алданишдан сақлаш иқтидорига эга бўлади.

Медиамаданиятни шакллантириш заруратини тадқиқ этишдан аввал ахборот саводхонлиги, ахборот маданияти, медиатаълим ва медиамаданият тушунчаларининг мазмун моҳияти, луғатларда тарифланишини тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Ахборот саводхонлиги – ахборотни танлаш, баҳолаш, қайта ишлаш ва узатиш борасидаги кўникмалар ва малакалар мажмуини билдиради. Ахборот саводхонлиги ахборотга эгаллик, уни баҳолаш ва ахлоқий қоидаларга риоя қилган ҳолда фойдаланишнинг муҳимлигини эътироф этади.

Медиа саводхонлик – масс-медияни қабул қилиш ва унинг фаолиятини баҳолаш бўйича кўникмалар ва малакалар мажмуини билдиради. Демак, медиа саводхонлик медиа функцияларини тушуниш, мазкур функцияларни амалга ошириш сифатини баҳолаш ва ўз-ўзини ифода этиш, шунингдек, ижтимоий жараёнларда иштирок этиш учун медиалар билан рационал ҳамкорликка киришишга урғу беради.

Медиа саводхонлик ҳам, ахборот саводхонлиги ҳам ёшларда медиа ва ахборот маконида фойдаланилаётган технологиялардан қатъий назар ўзаро ҳамкорлик қилиш кўникмаларини онгли равишда шакллантириш ва ривожлантириш билан боғлиқ.

1-расм. Медиамаданиятнинг таркибий тушунчалари

Медиатаълим атамасини тор мазмунда таълимнинг умуммаданий таркибий қисми сифатида қўлланилади. У умумий таълимнинг мақсадларига мувофиқ келади. Медиатаълим сўзининг синоними сифатида педагогикада медиамаданият ва ахборий маданият сўзлари ҳам қўлланилади. Таълимнинг янги йўналиши, бир сўз билан айтганда, оммавий ахборот ва коммуникациясоҳасидаги таълимдир. 1982 йилда ЮНЕСКО Медиатаълим декларациясини қабул қилган. Унга кўра, “медиатаълим медианинг барча турлари (босма, график, овозли, экранли ва бошқалар) ва турли технологиялар билан чамбарчас боғланган. У инсонларга оммавий коммуникациядан ижтимоий онгда қандай фойдаланишни тушуниш, бошқа одамлар билан коммуникация пайтида медиадан фойдаланиш кўникмасини ўзлаштириш каби билимларни беради”[6]. ЮНЕСКОнинг таърифи кўра: “медиатаълим замонавий оммавий ахборот воситаларибўйича билимнинг назария ва амалиётини ўрганишдир”[7]. Демак, медиадан қандай фойдаланиш дунёқараши ва тафаккури медиатаълимнинг асоси ҳисобланади. Шу боис ёшларда ҳам таълим жараёнида медиадан қандай оқилона фойдаланиш масалаларини тизимли таҳлил этиш муҳим педагогик вазифалардан биридир.

Медианинг глобал характери, айниқса рақамли медиа ва Интернетга ёшларнинг жалб қилиниши, уларнинг ОАВда иштироки, ЮНЕСКОнинг асосий стратегиясини қайтадан белгилашига ундади. Мазкур стратегия маҳаллий, ҳудудий, миллий ва

халқаро миқёсда қўллаб-қувватланмоқда. Ушбу тамойиллар БМТнинг Минг йиллик ривожланиш мақсадлари ва бошқа ҳужжатларда ҳам ўз аксини топган. Ушбу декларация, қоида ва конвенциялар ОАВ ва медиа саводхонлигини ривожлантириш учун муҳим аҳамият касб этади. Ёшлар уларни ўз маданияти доирасида ўрганиши лозим. Шунингдек, мазкур халқаро конвенция ва декларацияларни халқаро миқёсда ҳам муҳокама қилиш зарур. Зеро, ёшларнинг қизиқишлари глобал коммуникация, маданиятлараро алоқалар ва Интернетдаги ҳамкорлик соҳасини тараққий этишига қаратилган.

Медиатаълим шахснинг ахборот олиш ва тарқатиш ҳуқуқининг бир қисми. ЮНЕСКО томонидан медиатаълим дунёнинг барча мамлакатлари таълим тизимлари миллий ўқув режаларига жорий этишни тавсия этилади. Ҳозирги кунда Европа давлатлари, АҚШ, Австралия ва Россия сингари мамлакатларда медиатаълим мажбурий фан сифатида таълим тизимида киритилган.

Оксфорд энциклопедиясига кўра, “медиатаълим медиани ўрганишдир. Медиатаълим яратилаётган ва тарқатилаётган медиаматнлар билан боғланган. Таълим олувчиларда медиаматнларнинг мазмун-моҳиятига изоҳ ва баҳо бериш учун таҳлил қила олиш қобилиятини шакллантиради. Медиани ўрганишодатда амалий тарзда, яъни медиаматнлар яратиш билан боғлиқ амалга оширилади. Медиатаълим медиани ўрганиш орқали медиасаводхонликни оширишга хизмат қилади”[8].

Россиянинг “Педагогик қомусий луғати”да эса медиатаълим қуйидагича тарифланади: “ўрганувчиларга оммавий коммуникацияни ўргатувчи педагогиканинг бир йўналиши”[9]. Таърифларнинг ҳеч бирида фаннинг моҳияти ўзгармайди ва у медиамаданиятни ўрганишга асосланганлиги келиб чиқади.

“Википедиа” электрон қомусида берилишича, медиатаълим — оммавий ахборот воситалари — матбуот, телевидение, радио, кинематография, Интернетни ўрганишдир. Бу борадаги билимлар нафақат соҳа учун кадрларни етказиб бериш учун, балкиахборот технологияларига мурожаат этадиган ҳар бир инсонда медиасаводхонлик — медиаматнларни таҳлил этиш, баҳолаш ва яратиш кўникмасини шакллантириш учун хизмат қилади.

Юқоридаги мулоҳазалар асосида медиамаданиятга қуйидагича тарифни шакллантириш мумкин: Медиамаданият — турли медиа асарларни таҳлил қилиш, баҳолаш, яратиш учун зарур бўладиган билим, кўникма ва малакалар йиғиндиси. Ақлли йигит-қизларнинг ўз ҳимоя қобиғи, «зирх»и бўлади. Улар медиа маҳсулотларни ўз «маънавий филтр»и (мафкуравий иммунитет) орқали кўра олишади, ўқиб, томоша қилишади. Медиаматнлардаги тарғибот-ташвиқотни, бирёқламаликни ва бунинг сабабларини, маълумот тарқатувчининг ниятларини кўриб туришади. Бундай медиамаданият медиамаҳсулотларга танқидий ёндашувни белгилаб беради, алданишлардан асрайди.

Адабиётлар

1. Kubey, R. (1998). Obstacles to the Development of Media Education in the United States. *Journal of Communication* (Winter), pp.58-69.
2. Маматова Я, Сулайманова С. Ўзбекистон медиатаълим тараққиётини ўқув қўлланма. –Тошкент.:«Extremum-press», 2015. –Б.8.

3. Маматова Я, Сулайманова С. Ўзбекистон медиатаълим тараққиётийўлида. Ўқув кўлланма.–Тошкент.:«Extremum-press», 2015. –Б.52.
4. www.edu.jobsmarket.ru
5. www.advesti.ru/glossary/desk/1952).
6. UNESCO [Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO. In: Education for the Media and the Digital Age. Vienna: UNESCO, 1999, p.273-274. Reprint in: Outlooks on Children and Media. Goteborg: UNESCO & NORDICOM, 2001, p.152].
7. UNESCO, 1984. Media education. Paris: UNESCO. P. 8.
8. Dorr, A. (2001) Media Literacy. In: International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Vol. 14 / Eds.N.J.Smelser & P.B.Baltes. Oxford, 2001, pp.9494-9495.
9. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад; Редкол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др. М.: Большая Рос. энцикл., 2002. С. 138.